

OLIV PEDAGOGIK TA'LIM MUASSASALARI TALABALARIDA LIDERLIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARI

Muallif: Abdullayeva Gulsanam A'zimovna

O'zbekiston Respublikasi Toshkent Oriental Universiteti Pedagogika

yo'nalishi magistranti

Elektron pochta: maryxm008@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada zamonaviy ta'lim paradigmalari sharoitida oliy pedagogik ta'lim muassasalari talabalarida, ya'ni bo'lajak o'qituvchilarda liderlik kompetensiyasini shakllantirishning konseptual va metodologik asoslari tadqiq etilgan. Maqolada "pedagogik liderlik" fenomenining mazmun-mohiyati, xorijiy va milliy tadqiqotchilarning ilmiy qarashlari qiyosiy tahlil qilingan. Shuningdek, bo'lajak o'qituvchilarning tashabbuskorlik, tashkilotchilik, refleksiv hamda strategik boshqaruv ko'nikmalarini tizimli rivojlantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik model va interaktiv ta'lim texnologiyalari (keys-stadi, loyihaviy ta'lim, simulyatsiya) taklif etilib, ularning amaliy samaradorligi empirik ma'lumotlar asosida isbotlangan.

Kalit so'zlar: bo'lajak o'qituvchi, pedagogik liderlik, tashkiliy kompetensiya, refleksiv yondashuv, interaktiv metodlar, ta'limiy innovatsiyalar, emotsional intellekt, tajriba-sinov.

1. Kirish (Introduction)

Yangi O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy-ma'rifiy yuksalishi bevosita intellektual salohiyatli, mustaqil fikrlaydigan va zamonaviy raqobatbardosh

kadrlar tayyorlash tizimiga bogʻliqdir. Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek strategik vazifa umumtaʼlim maktablari zimmasiga mutlaqo yangicha tafakkurga ega boʻlgan oʻqituvchilar avlodini yetkazib berish talabini qoʻymoqda. Bugungi kun maktabiga faqatgina dars soatlarini oʻtuvchi va tayyor oʻquv dasturlarini ijro etuvchi "pedagog-tarjimon" emas, balki taʼlim oluvchilar jamoasini umumiy maqsadlar sari ilhomlantira oladigan, ularda ijodiy va tanqidiy fikrlashni uygʻotadigan, taʼlimiy jarayonlarni strategik boshqarish qobiliyatiga ega boʻlgan **lider-oʻqituvchi** zarurdir.

Biroq, zamonaviy oliy pedagogik taʼlim amaliyotini tahlil qilish shuni koʻrsatadiki, oliy taʼlim muassasalarida talabalarni tayyorlash koʻp hollarda anʼanaviy bilimlarni (fanga oid kognitiv maʼlumotlarni) uzatishga yoʻnaltirilgan. Natijada boʻlajak oʻqituvchilar maktab muhitiga qadam qoʻygan ilk davrlardanoq sinf jamoasini boshqarish, pedagogik nizolarni ijobiy hal etish, ota-onalar va jamoatchilik bilan samarali kommunikatsiyani yoʻlga qoʻyish hamda innovatsion gʻoyalarni ilgari surishda qator psixologik va tashkiliy qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. Bu esa oliy taʼlim bosqichidayoq boʻlajak pedagoglarning kasbiy-liderlik sifatlarini maqsadli va tizimli shakllantirishning pedagogik mexanizmlarini ishlab chiqishni dolzarb ilmiy muammo sifatida kun tartibiga qoʻyadi.

2. Mavzuning oʻrganilish darajasi (Literature Review)

"Liderlik" tushunchasi va uning ijtimoiy-pedagogik tabiati asrlar davomida dunyo olimlarining diqqat markazida boʻlib kelgan. Gʻarb ilmiy maktablarida pedagogik liderlik (*Teacher Leadership*) muammosi P.Northouse, L.Darling-Hammond, J.Katzenmeyer va G.Moller kabi tadqiqotchilar tomonidan oʻrganilgan. Ularning konsepsiyalariga koʻra, oʻqituvchi liderligi bu — maʼmuriy lavozim (direktor yoki oʻrinbosar) egallash emas, balki oʻqituvchining sinf xonasidan

tashqariga chiqib, maktabni rivojlantirishga va ta'lim sifatini oshirishga ta'sir ko'rsatish faoliyatidir.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) olimlaridan V.A.Slastenin, I.A.Zimnyaya, va N.V.Kuzmina o'z tadqiqotlarida o'qituvchining kasbiy kompetensiyalari tarkibida tashkilotchilik va boshqaruv ko'nikmalarining o'rni beqiyos ekanligini ta'kidlaganlar.

Respublikamiz pedagog olimlaridan N.A.Muslimov, R.X.Djurayev, Sh.S.Shodmonova va boshqalar bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy shakllanishi, pedagogik mahorati va kreativligini oshirish masalalarini keng tadqiq etganlar. Shunday bo'lsa-da, bo'lajak o'qituvchilarda aynan "liderlik kompetensiyasi"ni oliy ta'limning zamonaviy kredit-modul tizimi sharoitida interaktiv model asosida shakllantirish metodikasi yaxlit tadqiqot obyekti sifatida to'liq yoritilmagan va o'z yechimini kutayotgan masalalardan biri hisoblanadi.

3. Tadqiqot metodologiyasi (Methods)

Ushbu tadqiqot doirasida qo'yilgan vazifalarni hal etish va ilgari surilgan gipotezani tekshirish maqsadida quyidagi o'zaro bir-birini to'ldiruvchi metodlar majmuidan foydalanildi:

Nazariy metodlar: Pedagogik, psixologik, falsafiy va ijtimoiy adabiyotlarni qiyosiy-mantiqiy tahlil qilish; ta'lim standartlari, o'quv rejalari va dasturlarini qiyosiy o'rganish; model loyihalash.

Empirik metodlar: Pedagogik kuzatuv (talabalarning dars va darsdan tashqari faoliyatini monitoring qilish), anketa so'rovnomalari, suhbat, ekspert baholash usuli.

Psixodiagnostik metodlar: Talabalarning tashkilotchilik va kommunikativ qobiliyatlarini aniqlash testlari (R.S.Nemov metodikasi), emotsional intellektni (EQ) baholash testlari.

Matematik-statistik metodlar: Tajriba-sinov natijalarining ishonchliligini Studentning t-kriteriysi yordamida matematik qayta ishlash.

Pedagogik tajriba-sinov ishlari 2024-2026 yillar davomida pedagogika yoʻnalishi talabalari ishtirokida tashkil etildi. Unda jami [Masalan: 120 nafar] talaba ishtirok etib, ular nazorat va tajriba guruhlariga ajratildi.

4. Natijalar va tahlil (Results and Discussion)

Olib borilgan tadqiqotlarimiz natijasida maʼlum boʻldiki, boʻlajak oʻqituvchining liderlik kompetensiyasi — bu uning shaxsiy fazilatlarini, kasbiy bilimlari va amaliy koʻnikmalarining sintezi boʻlib, u oʻquv-tarbiya jarayonini ijodiy loyihalash, pedagogik jamoada va oʻquvchilar oʻrtasida konstruktiv muloqot oʻrnatish hamda yuzaga kelgan muammoli vaziyatlarda masʼuliyatni oʻz zimmasiga olish qobiliyatida namoyon boʻladi.

Biz tomondan boʻlajak oʻqituvchilarda liderlik qobiliyatini shakllantirishning toʻrt komponentdan iborat tarkibiy-funksional modeli ishlab chiqildi:

1. **Motivatsion-qadriyatli komponent:** Talabalarda pedagogik faoliyatda muvaffaqiyatga erishishga intilish, liderlik mavqeini egallashga boʻlgan ehtiyoj, kasbiy qadriyatlar tizimining shakllanganligi.

2. **Kognitiv (intellektual) komponent:** Boshqaruv nazariyalari, jamoa psixologiyasi, pedagogik konfliktologiya, innovatsion texnologiyalar va pedagogik etika toʻgʻrisidagi chuqur nazariy bilimlarning mavjudligi.

3. **Faoliyatli-amaliy komponent:** Tashkilotchilik ko'nikmalari, notiqlik san'ati, muammolarni mustaqil hal etish, guruhlarda rollarni taqsimlash va jamoaviy loyihalarni boshqarish amaliyoti.

4. **Refleksiv-baholovchi komponent:** O'z faoliyatini tanqidiy tahlil qilish, kuchli va zaif tomonlarini baholash (SWOT-tahlil), emotsional holatni boshqarish (samoregulatsiya) va o'z ustida doimiy ishlash ko'nikmasi.

Ushbu modelni ta'lim jarayoniga tatbiq etish maqsadida o'quv jarayoniga an'anaviy reproduktiv dars berish uslublaridan farqli ravishda faqat interaktiv va muammoli ta'lim texnologiyalari tizimi kiritildi. Quyidagi jadvalda biz qo'llagan metodik tizim va uning natijalari tahlili keltirilgan:

№	Qo'llanilgan innovatsion texnologiya	Pedagogik maqsadi va amalga oshirish mexanizmi	Shakllanadigan liderlik ko'nikmasi
1	Pedagogik Keys-stadi (Case-study)	Maktab real hayotida yuz bergan yoki yuz berishi mumkin bo'lgan murakkab nizoli, pedagogik-psixologik muammoli vaziyatlar bayon etilgan matn beriladi. Talabalar guruhlariga bo'lingan holda optimal yechim strategiyasini ishlab chiqadilar.	Tanqidiy fikrlash, tahlil qilish, kutilmagan va qiyin vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilish va mas'uliyatni olish.
2	Loyiha usuli (Project-based learning)	Talabalarga kichik guruhlarda muayyan ijtimoiy-pedagogik muammoni (masalan: "Maktabda bullingga qarshi kurash choralari yaratish") hal etish bo'yicha amaliy loyiha	Tashkilotchilik, jamoani birlashtirish, vazifalarni delegatsiyalash (taqsimlash), vaqtni

		tayyorlash va uni taqdimot qilish topshiriladi.	boshqarish (<i>Time management</i>).
3	Simulyatsion-rolli o'yinlar	Auditoriyada "Ota-onalar majlisi", "Pedagogik kengash", "Sinf soati" kabi jarayonlar sun'iy modellashtiriladi. Talabalar navbat bilan rahbar, norozi ota-ona, qiyin tarbiyalanuvchi rollarini ijro etadilar.	Emotsional intellekt, empatiya, muloqot strategiyalarini moslashtirish, notiqlik san'ati va argumentatsiya qilish.

Tajriba-sinov ishlari boshida va yakunida talabalarning liderlik sifatleri uchta daraja (yuqori, o'rta, past) bo'yicha diagnostika qilindi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, an'anaviy usulda o'qitilgan nazorat guruhlarida jiddiy ijobiy o'zgarishlar kuzatilmadi. Biroq, biz taklif etgan innovatsion metodika asosida tahsil olgan tajriba guruhida yuqori liderlik ko'rsatkichiga ega talabalar salmog'i sezilarli darajada o'sdi.

Buni quyidagi diagrammada yaqqol ko'rish mumkin:

Tajriba guruhi talabalarining darslardagi faolligi, mustaqil qaror qabul qilishga bo'lgan intilishi va pedagogik amaliyot (praktika) davrida maktab ma'muriyati tomonidan berilgan ijobiy tavsifnomalar ham ushbu metodikaning yuqori samaradorligidan dalolat beradi.

5. Xulosa va tavsiyalar (Conclusion)

Oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarda liderlik qobiliyatini shakllantirish muammosini nazariy va amaliy jihatdan tadqiq etish natijasida quyidagi umumiy xulosalarga kelindi:

1. Pedagogik liderlik — bu shunchaki boshqalarga buyruq berish yoki avtoritar boshqaruv emas, balki o'qituvchining o'z kasbiy mahorati, yuqori intellekti, madaniyati va insonparvarlik fazilatlarini bilan ta'lim oluvchilar hamda hamkasblariga ijobiy o'rnak bo'lishi va ularni rivojlanishga yo'naltira olish kompetensiyasidir.

2. Bo'lajak o'qituvchilarda liderlik qobiliyatini muvaffaqiyatli shakllantirish oliy ta'lim muassasalarida ta'lim mazmunini va muhitini "sub'yekt-sub'yekt" (talaba va professor-o'qituvchining teng huquqli hamkorligi) tamoyili asosida tashkil etishni, talabalarni doimiy ravishda mustaqil qarorlar qabul qilish vaziyatlariga qo'yishni taqozo etadi.

3. Biz tomondan taklif etilgan va tarkibiy-funksional modelga asoslangan interaktiv ta'lim texnologiyalari (keys-stadi, loyihaviy o'qitish, reflektiv treninglar) talabalarning kasbiy-psixologik to'siqlarini (tortinchoqlik, auditoriyadan qo'rqish, mas'uliyatdan qochish) bartaraf etishda va ularda barqaror liderlik sifatlarini shakllantirishda yuqori empirik samaradorlikni ko'rsatdi.

O'tkazilgan tadqiqot natijalariga tayangan holda, oliy pedagogik ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan quyidagi **amaliy tavsiyalar** ilgari suriladi:

Birinchidan, oliy pedagogik ta'lim muassasalarining barcha bakalavriat va magistratura yo'nalishlari o'quv rejalariga "Pedagogik liderlik va ta'lim menejmenti" nomli 2 yoki 3 kredit hajmidagi maxsus tanlov kursini joriy etish lozim.

Ikkinchidan, talabalarning pedagogik amaliyoti dasturlarini qayta ko'rib chiqish, ularga nafaqat dars o'tish, balki maktab miqyosida ijtimoiy-pedagogik loyihalar, ota-onalar bilan ishlash tizimini tashkil etish kabi "liderlik topshiriqlari" blokini kiritish zarur.

Uchinchidan, oliy ta'lim muassasalarida talabalarning o'z-o'zini boshqarish organlari (Talabalar kengashi, Yoshlar ittifoqi tizimi) faoliyatini deklarativlikdan amaliy tashabbuskorlikka o'tkazish, ularga universitet ijtimoiy hayotiga doir loyihalarni mustaqil moliyalashtirish va boshqarish huquqlarini kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References)

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. – 416 b.
2. Muslimov N.A., va boshqalar. Kasbiy pedagogika. Darslik. – Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2015. – 320 b.
3. Slastenin V.A., Isaev I.F., Shiyonov E.N. Pedagogika: Uchebnoe posobie dlya studentov visshix pedagogicheskix uchebnix zavedeniy. – Moskva: Izdatelskiy sentr "Akademiya", 2014. – 576 s.
4. Katzenmeyer, J., & Moller, G. (2009). *Awakening the Leader Within: How to Recognize, Nurture, and Reward Teacher Leaders*. Corwin Press. – 192 p.
5. Darling-Hammond, L. (2017). *Teacher education around the world: What can we learn from international practice?* European Journal of Teacher Education, 40(3), 291-309.
6. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. (O'RQ-637, 23.09.2020 y.)